

JIŘÍ ŠUBRT

ČAS A PROSTOR V TEORII STRUKTURACE

Ve své studii o Giddensově teorii strukturace klade Miloslav Petrušek otázku, jak je koncepce tohoto britského sociologa budována z hlediska „kumulativnosti“ poznání, tj. jaký je její vztah k sociologické tradici a soudobému sociologickému myšlení [Petrušek 1990: 386]. Vzhledem k rozsahu a mnohohrstevnatosti Giddensova díla je velice obtížné dát na tuto otázku vyčerpávající odpověď. Zaměříme se proto pouze na určitý dílčí aspekt Giddensovy teorie a pokusíme se zachytit kontext, v němž se zformovaly představy tohoto autora o času a prostoru.

Připomeňme, že Giddens sám spojuje svou teoretickou práci s úsilím o rekonstrukci sociální teorie. Východisko nalézá v polemice s tím, co označil jako „ortodoxní konsenzus“ – trendem dominujícím v americké sociologii od začátku 50. do začátku 70. let, jehož významným rysem byl funkcionalismus a evolucionismus. Svůj přístup označuje Giddens programově za ne-funkcionalistický a ne-evoluční. Námítky vůči funkcionalismu jej přivádějí k formulaci teorie strukturace, která má být řešením po dlouhá léta diskutovaného problému spojení jednání a struktury.

Analyzovat strukturaci sociálních systémů znamená podle Giddense zkoumat způsoby, jimiž se tyto systémy a jejich struktury produkují a reprodukují v interakci vědomých aktérů, kteří se ve svém jednání opírají o již existující systémové struktury. Marxovu myšlenku o tom, že „lidé dělají své vlastní dějiny, ale nedělají je libovolně, ne za okolností, jež si sami zvolili, nýbrž za okolností přímo předem daných a zůstavěných“ [Marx 1950: 248], Giddens formuluje do podoby teze, podle níž „lidé tvoří společnost, ale dělají to jako historicky lokalizovaní aktéři a nikoli v rámci vlastní volby“ [Giddens 1976: 160]. Struktury v tomto smyslu představují pro lidské aktéry jak omezení, tak i možnosti; nejsou pouze tím, co klade lidské působnosti určité meze, nýbrž i tím, co tuto působnost umožňuje.

Tradiční sociologický dualismus představovaný pojmy jednání a struktura má být podle Giddense nahrazen principem duality. Struktura není protikladem k jednání, nýbrž je to druhá dimenze téže věci. Na jednání a strukturu nelze pohlížet jako na samostatné problémy, nýbrž jako na vzájemný vztah. Pro ideu strukturace je zásadní teorém duality struktury, podle něhož jsou strukturální náležitosti (nebo součásti) so-

ciálního systému současně jak prostředkem (médiem), tak i výsledkem sociálního jednání [Giddens 1981: 92]. Pojmy struktura a jednání označují analyticky rozdílné momenty skutečnosti strukturovaných systémů jednání. Struktury samy neexistují vůbec jako samostatné fenomény prostorové a časové povahy, nýbrž pouze ve formě jednání a praktik lidských jedinců. Struktura se stává reálnou pouze v konkrétních realizacích praktického strukturování sociálních systémů [Giddens 1988: 290].

DVĚ ZÁKLADNÍ DIMENZE

Teorie strukturace programově odmítá tradiční rozlišování termínů „mikro“ a „makrosociologie“. Důvody pro to jsou minimálně dva: a) žádnou z obou úrovní nelze ze zásady preferovat, b) uvedeným rozlišením vniká určitý rozpor mezi mikrosociologií, která vidí v jednání především projev svobodné lidské vůle, a makrosociologií, která naopak reflektuje zejména strukturální tlaky vymezující lidskému jednání hranice. Důsledky této dělby jsou pro Giddense přinejmenším zavádějící.

Jak konstatuje M. Petrusek [1998: 182], přechod mezi úrovní individua a jeho jednání a úrovní větších systémových celků, který odpovídá tradiční dichotomii mikro- a makrosociologie, je u Giddense vyjádřen v pojmech tzv. sociální a systémové integrace. Sociální integrace se vztahuje na úroveň *face-to-face* interakce, systémová integrace na úroveň relací mezi dílčími sociálními systémy či kolektivy. Sociální integrace odkazuje na koordinaci v situacích spolupřítomnosti (koprozence), systémová integrace naopak na časoprostorově distancovanou formu vztahů. Spojení či „slévání“ sociální a systémové integrace se ukazuje především v časoprostorových dráhách, které jednotliví příslušníci společnosti sledují a jimiž se zároveň také nechávají řídit.

Podle Giddense se veškerý společenský život uskutečňuje a konstituuje tam, kde se protínají přítomnost s nepřítomností v médiu času a prostoru. Otázka času a prostoru je proto u tohoto autora pevně zasazena do teorie strukturace. Jedním z nejdůležitějších bodů v jeho argumentaci je, že do centra sociální teorie se dostává časoprostorová relace, a to způsobem, který tu dříve chyběl.

Giddens oponuje funkcionalismu mj. proto, že představuje pozůstatek falešného rozlišování statiky a dynamiky, resp. synchronicity a diachronicity, které vede k potlačení času v sociální teorii. Ve funkcionalistických teoriích je čas ztotožňován se změnou a následností, zatímco stabilita a řád jsou chápány jako bezčasové. Identifikací času a změny funkcionalismus *de facto* vyřadil čas ze synchronní strukturální analýzy. Giddens naproti tomu zdůrazňuje časovou dimenzi struktury. Čas je podle něho relevantní nejen při zkoumání změny, nýbrž i při zkoumání stability sociálního systému. Stabilita znamená kontinuitu v čase. Představa bezčasých vzorců či struktury je zavádějící; všechny existující interakční vzorce jsou situovány v čase a pouze tehdy, jsou-li v průběhu času zkoumány, lze tyto strukturální vzorce zaznamenat.

Giddens vždy zdůrazňoval, že je důležité zabývat se časem a prostorem jako elementárními kategoriemi teorie společnosti. To jej také vedlo ke zkoumání toho, jakým způsobem jsou tyto problémy řešeny v sociálních vědách. Existující literatura věnovaná času a prostoru je značně široká a pestrá. Giddens, jak dále uvidíme, se nechává inspirovat řadou různorodých přístupů, které se snaží spojit do jednoho uceleného

pojetí. Spolu s H.-P. Müllerem můžeme konstatovat, že problematika času a prostoru vystupuje u Giddense na třech úrovních [Müller 1992: 189]:

- Na metateoretické a epistemologické úrovni Giddens vychází z představy časoprostorové určenosti všeho jsoucna. Čas a prostor představují konstitutivní dimenze všeho sociálního dění, a jako takové se musí stát předmětem teorie společnosti. Proto je také nutné zkoumat všechny sociální fenomény z hlediska jejich temporality a prostorovosti.
- Na teoretické úrovni se uvedený požadavek odráží:
 - a) v analýze řádu, který je nahlížen jako problém časoprostorových vazeb,
 - b) v analýze temporálních a prostorových aspektů duálního vztahu jednání a struktury,
 - c) v teorii změny a kritice evoluční teorie.
- Na věcné úrovni uvažuje Giddens o různých příkladech toho, jak se temporální a prostorové elementy promítají v konkrétní sociální realitě.

ŘÁD A MOC

Za nejzákladnější problémem sociologie považuje Giddens problém řádu, který pojímá jako problém organizace společnosti v čase a prostoru [Giddens 1988: 161]. Sociální systém představuje takové uspořádání sociálních vztahů v čase a prostoru, které je neustále utvářeno, reprodukováno a měněno sociálními praktikami aktérů. Temporalita a prostorovost nejsou nikdy pouze nějakými okrajovými podmínkami nebo vnějšími faktory, nýbrž mají v teorii strukturace základní význam.

Integrálním elementem celého sociálního života a všudypřítomnou složkou všech mezilidských vztahů je moc. Ve svém ranějším díle (viz *A Contemporary Critique of Historical Materialism* z r. 1981) Giddens – inspirován Foucaultem a Mumfordem – charakterizuje společnost jako časoprostorový kontejner moci (*power container*) [Giddens 1995: 96 an], v němž ovládnutí časoprostorové dimenze lidského jednání znamená schopnost moci a panství podrobit moderního člověka disciplinované kázní.

V otázce vztahu moci k času a prostoru, jejich využití a kontrole se Giddens nechává významně inspirovat Michelem Foucaultem. Pozornost věnuje zejména dílu *Surveiller et punir (Dohlžet a trestat)*, ve kterém jeho autor obrátil pozornost k historickému období, v němž se lidské tělo přeměnilo v objekt nových mocenských mechanismů, forem vědění a metod, jež umožňují jeho podrobení a kontrolu. Tyto metody označované jako „disciplíny“ se během 17. a 18. století staly obecnými formami ovládnutí. Lidské tělo zde vstupuje do mašinerie moci, v níž jsou pomocí disciplíny vyráběna podřízená, vycvičená a poslušná těla [Foucault 2000: 202].

K formám disciplinačních technik, které Foucault analyzuje, patří: a) praktiky mající za cíl racionalizovat motorické pohyby lidí (tedy jistou tělesnou, ale i duševní drezúru); b) techniky sloužící průběžné, hierarchické kontrole a sankcionování; c) určité architektonické uspořádání prostoru (Jeremy Benthamem označené jako *Panoptikon*) umožňující neustálou vizuální kontrolu. I když mnohé z těchto postupů byly aplikovány již dříve v kláštrech, armádě či dílnách, během 17. a 18. století se výrazně rozšířily a staly se obecnými formami ovládnutí, technikami na výrobu užitečných jedinců. Za těchto podmínek už není ničím překvapujícím, že se vězení podobá továrnám, školám, kasárnám či nemocnicím, neboť všechny tyto instituce se podobají vězení [tamtéž: 315].

Giddens považuje za významné to, že Foucault přisoudil ve svých analýzách disciplinované moci velký význam členění času a prostoru. V centru Foucaultova zájmu stojí tělo, jehož „jemné seřízení“ zvyšuje jeho výkonnost. Tomu slouží disciplína založená na aktivní kontrole času a prostoru. Prostor, v němž se disciplína prosazuje, je specifickým způsobem rozčleněn a uspořádán tak, aby spolu s možností kontroly umožňoval i lepší hospodaření s časem. Racionální používání těla znamená, že nic není ponecháno náhodě; pozornost je koncentrována na účelnost každého pohybu. Řazení aktivit, jejich časový pořádek a rozložení do měřitelných časových intervalů či sekvencí je významnou podmínkou využití a koordinace aktivit.

Giddens si všímá podobnosti mezi Foucaultovým výkladem disciplinované moci a analýzami Maxe Webera [Giddens 1988: 205]. Pro racionální kapitalistické podnikání je důležitá kontrola času. Weber podobně jako Sombart podtrhává význam podvojného účetnictví, které je pro něj nástrojem umožňujícím posoudit výkon podniku v čase. Cestu k realizaci kontroly času a prostoru představují i byrokratické postupy. Giddens zdůrazňuje, že pro Webera je jedním z hlavních znaků byrokracie v moderních západních společnostech to, že profesionální život úředníka je oddělen od bydliště a rodinného života [tamtéž: 207]. Toto oddělení vybavuje držitele úřadů určitou mírou autonomie a zároveň slouží jako mocné znamení hierarchie. Díky němu mohou neosobní postupy byrokratické disciplíny působit mnohem účinněji.

Přestože Giddens přejímá od Foucaulta řadu myšlenek, přistupuje k němu, poučen dílem Ervinga Goffmana, kriticky. Foucault považuje postupy uplatňované v tom, co Goffman nazývá „totální instituce“, zvláště pak v trestnicích, za ilustrační příklady podstaty disciplinované moci vůbec. Giddens naproti tomu konstatuje, že totální instituce představují uvnitř hlavních institucionálních oblastí moderních společností spíše výjimku než pravidlo [tamtéž: 208]. Totální instituce požadující radikální disciplínu a přizpůsobení vycházejí z trvale narůstajícího oslabování pocitu vlastní hodnoty u svých chovanců, kteří nemají možnost se jednoduše stáhnout do oddělených sfér jednání, kde by byli od disciplíny osvobozeni. Tito chovanci nemají žádný „volný čas“, jakým disponují např. tovární dělníci. Možnost „moci jednat jinak“ je v totálních institucích silně omezena.

Strategie, na něž se orientují jiné instituce, např. pracoviště, se podstatně liší v tom, že zde existuje zájem, aby jejich příslušníci realizovali takové aktivity, které mají relativně autonomní charakter. Ve věznicích nebo ústavech pro duševně choré se dosahuje vysoké disciplíny těla díky tomu, že personál nemá žádný zájem na tom, motivovat chovance k angažovanosti v produktivních činnostech. Ve světě práce a ve školách ale takový zájem existuje, a proto se prostřednictvím určitých strategií záměrně podporuje.

ZÓNY A REGIONY

Trvání každodenního života (*durée*) je neustávajícím tokem jednání, které je přerušováno pouze (i když pravidelně) pasivitou spánku. Každodenní sociální život se skládá z řady mezilidských setkání (*encounters*), která se odehrávají v různých kontextech a na různých místech. Setkání představují časově vymezené jevy, jež jsou uspořádány do podoby sériovosti (*seriality*) [Giddens 1988: 125]. Fyzické vlastnosti těla a prostředí, v němž se tělo pohybuje, podle Giddense nevyhnutelně vtiskují spo-

lečenskému životu charakter sériovosti a zároveň také omezují přístup jiných, prostorově nepřítomných faktorů.

Sériovost, s níž je čas rozdělen na škálu proporcionálních intervalů, koresponduje s představou rozparcelovaného prostoru. Každé setkávání se vyznačuje dvěma principiálními charakteristikami: zahájením a ukončením; Goffman nazývá tyto dva orientační body závorkami (*brackets*). Mluví přitom o úvodních a konečných závorkách, a také o prostorových závorkách. V duchu svého dramaturgického přístupu uvádí příklady divadelních mechanismů: začátek představení signalizuje zvonek, zhasnuté světlo a vytažena opona, na konci se rozsvítí a opona padá. Také Giddens soudí, že do většiny sociálních událostí jsou zabudovány určité signální prvky, jež slouží k identifikaci jejich zahájení a ukončení [tamtéž: 126].

Máme-li porozumět základním aspektům společenského života, musíme brát zřetel na to, že lidské jednání je rozloženo v prostoru i v čase a veškeré interakce jsou nějak situovány, tj. dochází k nim na určitém místě a trvají po určitou dobu. Giddensův pohled na tuto problematiku je ovlivněn časoprostorovými analýzami skandinávského geografa Torstena Hägerstranda a sociologií Ervinga Goffmana. Všechny společnosti se podle jeho názoru skládají z prostorových a časových zón; každá koordinace jednání v prostoru spoluzahrnuje čas.

Goffman je pro Giddense zajímavý svou orientací na zkoumání prostorového a časového řádu sociálního jednání. Hovoří o regionech, které charakterizuje jako místa, která jsou do jisté stupně ohraničení bariérami vnímání [Goffman 1999: 108]. Regiony dělí na přední (*front region*), kde jsou výkony aktérů veřejně prezentovány, a zadní (*back region*), kde jsou připravovány. Přední region představuje „scénu“ (*front stage*), zadní region zákulisí (*backstage*); k těmto dvěma typům regionů je možné přiřadit ještě region zbytkový, tedy všechna místa, která nejsou vymezena předním a zadním regionem.

Vnitřní diferencování společností se odráží v regionalizaci, již Giddens rozumí rozdělení společenského života do časových a prostorových zón. Všechny společnosti se skládají z těchto zón, přičemž na obou jejich aspektech – prostorovosti i temporalitě – jsou patrné vlastnosti struktury: na jedné straně umožňují jednání, na druhé straně představují nátlak nebo omezení. Možnosti aktérů pohybovat se v prostoru a čase jsou omezeny určitými limity.

Každodenní rutinizovaná jednání (spánek, jídlo, práce) se odehrávají v určitých zónách. Aspekty prostoru a času se při tom mísí, protože pro různé aktivity jsou typické a zažité určité doby a určitá místa. Např. domy jsou regionalizovány do poschodí, chodeb a místností. Některé části domu představují „zákulisí“, jiné „jeviště“. Určité místnosti jsou používány většinou jen v denních hodinách a jiné zase v noci.

Lidské aktivity jsou rozděleny do zón také během jednotlivých měsíců, týdnů a dnů. Pracující např. tráví jistou zónu svého času v zaměstnání; od pondělí do pátku chodí do práce, zatímco o víkendech jsou doma a jejich aktivity se mění. Během střídání časových zón se lidé často pohybují i napříč prostorem [Giddens 1999: 101]. Lokalizace aktérů přitom podléhá třem typům omezení [tamtéž: 103–104]:

- „omezení výkonnosti“ je dáno hranicemi, jež vyplývají z fyzické konstituce lidí (všechny lidské bytosti například mají potřebu jídla a spánku, a tak jim musí být při „zónování“ činností v čase a prostoru věnováno patřičné místo),

- „omezení koordinace“ se týká možnosti jedinců sejít se na určitém místě (limity zde představují např. přístupové cesty nebo prostorové kapacity určitých míst),
- „omezení mocenského rázu“ představují hranice stanovené mocenským systémem dané komunity či širší společnosti (omezujícím prvkem mohou být např. finanční prostředky nebo úřední předpisy).

V moderní společnosti má na rozložení lidských aktivit do jednotlivých zón velký vliv existence hodin a měřeného času [tamtéž: 102]. Bez hodin, přesného načasování a vzájemné koordinace by tato společnost nemohla existovat. Čím větší je počet lidí a struktury komplikovanější, tím musí být časový rozvrh přesnější. Ostatně už Georg Simmel dospěl před mnoha lety ve své úvaze o velkoměstě k závěru, že díky velkému množství lidí s rozdílnými zájmy, kteří v něm žijí, jsou jeho vztahy a záležitosti natolik mnohostranné a komplikované, že ovládnutí takového členitého organismu jako celku je bez skutečné přesnosti nemyslitelné [Simmel 1957: 230].

S odkazem na M. Melbina Giddens zmiňuje pojem „kolonizace času“, kterým je označen proces migrace do časových zón večera a noci (vícesměnná práce, nepřetržitá výroba atp.). Tento proces vede v městském prostředí ke čtyřem odlišným cyklům: a) trvalému využívání, b) evakuaci, c) invazi, d) alternaci. Znamená to, že některé oblasti lidé využívají víceméně trvale, zatímco v jiných, v nichž sídlí firmy a banky, dochází večer obvykle k evakuaci. Zábavní oblasti prožívají od večera invazi, zatímco přes den bývají často prázdné. V hraničních lokalitách, v nichž se vedle sebe vyskytují sídla firem i zábavní podniky, alternuje na konci dne jedna skupina lidí druhou [Giddens 1999: 105].

V úvahách o sociálních interakcích čerpá Giddens podněty z časoprostorové geografie vytyčené v sedmdesátých letech pracemi T. Hägerstranda. Hägerstrandovo časoprostorové mapování zachycuje dráhy, po kterých probíhá každodenní jednání sociálních aktérů. Sleduje se, jakým způsobem fyzické prostředí (ulice, budovy, čtvrtě) v průběhu dne či týdne ovlivňuje pohyby jedinců a skupin, popř. jak je jimi samo ovlivňováno [tamtéž: 103]. Mapování drah, po nichž se jedinci v průběhu typického dne či týdne pravidelně pohybují, přináší mozaikovitý obraz bodů, v nichž se tyto dráhy protínají.

I když Giddens Hägerstrandovu grafickou záznamovou metodu velmi pozitivně hodnotí, připouští, že i ona má určité limity. Na základě poznatků z antropologických výzkumů (zmiňuje např. Bourdieuv výzkum v Kabýlii) např. soudí, že měřený hodinový čas by neměl být nereflektovaně přijímán jako rozměr konstrukce topografických modelů, nýbrž že by se na něj mělo pohlížet jako na společensky podmíněný faktor, který dále ovlivňuje specifickou povahu časoprostorových drah sociálních aktérů typických pro moderní společnosti. Podstatný rozdíl je pak v tom, že Giddens oproti Hägerstrandovu popisu lineárních časoprostorových drah zdůrazňuje revezibilitu času každodenního jednání. Repetitivní charakter všedního sociálního života lze podle Giddense adekvátně znázornit jenom tehdy, jestliže uznáme a vyjádříme to, že většina časoprostorových drah každodennosti obsahuje „návrát“ [Giddens 1988: 187].

Své představy o časoprostorových relacích demonstruje Giddens v knize *The Constitution of Society* na příkladu školy [tamtéž: 188–192]. V Hägerstrandově pojetí je škola „stanicí“, v níž se v průběhu dne setkávají dráhy skupin jednotlivců. Geografii času jsou takové stanice pojímány jako jakési *black boxes*; hlavní akcent se klade na

pohyb mezi nimi. Giddensovi je však tato lokalita něčím víc než pouhou zastávkou; je sociální organizací a jako taková může být analyzována z řady dalších hledisek.

Škola je především „schránkou“, v níž je generována disciplinovaná moc [tamtéž: 188]. Z tohoto pohledu je nutné nahlížet jak interní regionalizaci školy, tak i její situaci jako lokality uvnitř jiných lokalit. Pro školu je charakteristická jasná prostorová i časová izolace interních procesů od toho, co se odehrává v okolí. Podobně jako jiné typy disciplinovaných organizací je i škola oddělena od vnějšího prostředí fyzickou hranicí. Časové úseky, které žáci tráví ve škole, jsou prostorově a časově zahrazeny proti potenciálně rušivým setkáním zvnějšku. To platí i pro interní členění prostoru do jednotlivých tříd.

Školní disciplína je do značné míry odvozena od regulace prostoru a času. To se promítá do rozmístění lavic uvnitř tříd i do vzájemného prostorového určení pozic učitele a žáků. Jedná se o prostorové členění, které má usnadňovat řízení, koordinaci a kontrolu při plnění stanovených úkolů. Navíc – jako všechny organizace orientované na disciplínu – je i škola odkázána na precizní hospodaření s časem. V tomto smyslu má pro mobilizaci zdrojů zásadní význam školní rozvrh hodin.

DURÉE – DASEIN – LONGUE DURÉE

Podle teorie strukturace zahrnuje každý moment sociální reprodukce tři protínající se, vzájemně se pronikající úrovně času [Giddens 1981: 93]:

- *Durée of day-to-day experience* – temporalitu bezprostřední zkušenosti, tzn. kontinuálního plynutí každodenního života; to, co Schütz v návaznosti na Bergsona nazývá *durée* – trvání, se pro Giddense stává „interakčním *durée*“,
- *Dasein* – časovost pobytu; jako heideggerovské „bytí k smrti“ se týká ireverzibilního směřování času individuálního lidského života; v Giddensově interpretaci je to temporalita života a jeho cyklů,
- *Longue durée of institutions* – Braudelův termín *longue durée* v Giddensově výkladu označuje „dlouhé trvání“ institucionálního času spojené s vývojem a reprodukcí sociálních institucí.

V *The Constitution of Society* [Giddens 1988: 89] je uvedeno schéma, z něhož vyplývá:

- *Durée* – temporalitě každodenní zkušenosti odpovídá „reverzibilní čas“,
- *Dasein* – časovost individuálního života se odehrává v „ireverzibilním čase“,
- *Longue durée* – dlouhé trvání institucí představuje „reverzibilní čas“.

Jak je zřejmé, Giddens nazírá problematiku času prizmatem duality reverzibilního a ireverzibilního času. Pojem *durée* slouží k charakteristice opakovaných prvků každodenního života i generací, zatímco *Dasein* vyjadřuje ireverzibilní plynutí života k jeho konci. Komplexnost Giddensova uvažování je tím podle B. Adamové redukována na dualitu reverzibilního a ireverzibilního času, což je prostou variantou obvyklejšího dělení času na cyklický a lineární [Adam 1990: 26].

Koncept *durée* přejal Giddens od Schütze, který tento pojem převzal od Bergsona. V díle *Essai sur les données immédiates de la conscience: Temps et Liberté (Čas a svoboda)* Bergson rozlišil „vnitřní“, kvalitativní čas, který nazývá trváním (*la durée*), a „vnější“, kvantitativní čas, který je měřitelný na hodinách. Trvání lze demonstrovat

na příkladu vnímání melodie, který dokládá, že duševní dění není sledem ohraničených stavů, nýbrž vzájemně se prostupujících kvalit. Určitý duševní stav se podle Bergsona mění už jenom tím, že trvá (byť třeba i jen velice krátkou dobu), neboť přítomný okamžik je vždy bohatší o vzpomínku na okamžik předchozí [Bergson 1919: 12]. Tato vzpomínka je oním prvkem (analogickým novému tónu v melodii), jímž trvání získává nový kvalitativní odstín, který tu v minulosti nebyl. Trvání znamená neustálé vytváření čehosi nového (Bergson v této souvislosti hovoří o času-invinci), což způsobuje ireverzibilitu času. Předvídání budoucích momentů našich vnitřních dějů není možné, protože představit si nějaké nové stavy v jejich plnosti znamená prožít ve stejném rytmu rozvoje to, co jim předcházelo.

Giddens učinil z *durée* jeden z klíčových pojmů a je třeba poznamenat, že v jeho chápání lze během doby zaznamenat jisté posuny související s tím, že raný důraz na proměňování sociální reality je později vystřídán akcentem na opakování. Pod Schützovým vlivem vystupuje v Giddensově pojetí *durée* jako rutinní prvek, jako trvalá časová charakteristika jednání, jaké představuje např. zaměstnání, řízení automobilu nebo vaření jídla. Všimněme si, že reprodukci ve formě rutinizace považuje autor za prvek vytvářející nejen společenský řád, ale i vlastní čas.

Giddens uznává, že každodenní život je proudem a trváním, ale nedomnívá se, že by někam směřoval. Každodenní život má trvání, ale neplyne nikam pryč. Samo adjektivum každodenní (*day – to day*) a jeho synonyma poukazují na to, že čas je konstituován jen jako fenomén opakování; odtud myšlenka reverzibilního času. Nejde přitom o pouhý fakt opakování, ale zároveň i o otázku, jak se čas vytváří; podle Giddense je čas produktem opakujících se každodenních aktivit [Adam 1990: 27]. Zaměření na opakování, rutinu a reprodukci vytlačuje z Giddensovy analýzy Bergsonovu emergenci – vynořování, proměňování a stávání se. Pojem *durée* už neznamená emergenci a změnu, nýbrž opakování a rekurzivnost sociálního života. Toto *durée* každodenního života není příliš pestré a odehrává se v něčem, co se podobá tomu, co Lévi-Strauss označuje jako „reverzibilní“ čas [Giddens 1988: 88].

Připomeňme, že podstatou Lévi-Strausovy strukturalistické metody je objevování neměnných vlastností nalézajících se pod zdánlivou jedinečností a rozmanitostí pozorovaných jevů [Lévi-Strauss 1973: 72]. Výsledkem takového přístupu je např. známý antropologický strukturální model pravidel sňatků v podobě generalizované výměny, kdy skupina A poskytuje ženy skupině B, která poskytuje ženy skupině C a ta poskytuje ženy skupině A – tento typ výměny musí zahrnovat nejméně tři skupiny, ale většinou jich zahrnuje ještě víc [Murphy 1999: 118–120]. Otázka, která se pak v této souvislosti nabízí, zní, zda nás tento model skutečně opravňuje hovořit o reverzibilním čase?

Jedním z těch, kteří se k této otázce vyslovili, je antropolog Robert Barnes, který upozorňuje, že čas se zde ve skutečnosti nevrací, ale běží stále vpřed – už proto, že v případě cyklických směnných modelů tohoto typu jsou opakované série výměn realizovány v plynoucím čase generačních posloupností [Gell 1992: 24]. Podobně usuzuje i Alfred Gell, podle jehož názoru Lévi-Strausovy modely nevyjadřují „synchronický čas“, nýbrž diachronické opakování strukturálně identických, ale numericky a chronologicky odlišných událostí – výměn v čase, který je ve skutečnosti lineární a nezvratný [tamtéž: 25].

I když v *Central Problems in Social Theory* dává Giddens [1979: 200] zaznít Barnesově kritice Lévi-Straussova pojmu reverzibilní čas, sám později tento pojem přejímá a zapracovává do své teorie. Je to dáno tím, že zásadní význam připisuje vratným cyklům, v nichž podle jeho soudu nehraje roli ani minulost a budoucnost, ani směr času. Giddens zdůrazňuje, že společenská reprodukce spočívá v kopírování a opakování: Co bylo, opět přijde, co bylo včera, bude i zítra; rutinní aspekty každodenního života jsou vždy současně minulostí i budoucností.

Na slabinu tohoto stanoviska poukazuje B. Adamová, která upozorňuje, že i když se události mohou neustále opakovat ve zdánlivě neměnné podobě, přece jen v sobě nesou čas [Adam 1990: 27]. Ireverzibilní směr je podle této autorky integrálním časovým aspektem i toho nejopakovanějšího společenského jevu. Jeho nasměrování a nevrátlost se stává irrelevantní pouze tehdy, když tento jev oddělíme od jeho kontextu. V realitě jsou události zásadně kontextové, ireverzibilní a mají směr (mezi minulou a touto zimou, mezi výplatou z minulého měsíce a z tohoto, včerejším a dnešním mytím se svět změnil; zestárlí jsme a ostatní účastníci nebo předměty se změnili). Opakují se sice události a úkoly, nikoli však čas; tok zážitků pokračuje ireverzibilně stále jedním směrem. Navíc žádná rutina, tradice nebo pravidelné opakování nemá nikdy úplně stejnou podobu.

Giddens spojuje ireverzibilitu s životem individuí, s heideggerovským *sein zum Tode*. Zatímco pro převážnou většinu myslitelů je čas parametrem, v němž se život odehrává, u Heideggera představuje čas konstitutivní rozměr života [Adam 1990: 30]. Heideggerův přístup klade důraz na konečnost *Dasein*, našeho „bytí k smrti“ jako základu existence v čase. Na rozdíl od Husserla, který při zkoumání intence času obrací pozornost nejprve k retenci (podržování vědomí minulosti) a od intencionálního rozlišení minulého a přítomného postupuje k protenci budoucího, Heidegger nalézá východisko pro své zkoumání v lidské budoucnosti; ta pro něj představuje „primární fenomén původní a autentické časovosti“ [Heidegger 1996: 361]. Starost, v níž je člověk sám před sebou (v „předstihu“), znamená projektující předbíhání k rozmanitým možnostem vlastního života. Spodním tónem intence budoucnosti je u Heideggera konečný charakter původního lidského času.

Pro Giddense je směřování k smrti primárně problémem lidského těla, tedy ireverzibilního trvání našeho biologického organismu. Skutečnost, že i v tomto případě sociologie hovoří o životních cyklech, však dokládá, že také zde jsou elementy, které se opakují. Otázkou životních cyklů se nicméně dostáváme k vzájemné následnosti generací, která souvisí s třetí dimenzí temporality, jíž je „nadindividuální“ trvání institucionálního času.

Reverzibilní čas institucí je současně podmínkou i výsledkem praktik, jež jsou organizovány v kontinuitě každodenního života, a jako takový je hlavní substanciální formou duality struktury. V souladu s teorémem duality struktury zahrnuje každý moment sociální interakce „dlouhé trvání“ institucionálního času. Např. nejtriviálnější výměna slov zahrnuje mluvčí do *long-term history* řeči, ve které byla tato slova zformována, a současně i do její pokračující reprodukce [Giddens 1981: 93]. V této souvislosti Giddens kritizuje fenomenologicky orientované analýzy, které se obvykle zabývají „schützovským *durée*“, ale neberou na zřetel „Braudelovo *durée*“. Giddens

navíc odmítá myšlenku, že by v teorii strukturace měla mít nějaká forma „durée“ logické prvenství oproti jiné.

Pojem *longue durée* v sociálních vědách prosadil francouzský historik Fernand Braudel, čelný reprezentant historické školy *Annales*, který je znám zejména jako autor monumentálního díla *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1966). Braudelovo úsilí náleží do proudu, který lze charakterizovat jako strukturalistický historický výzkum. V intencích strukturalistického myšlení tento proud vyzvedá význam relativně invariantních struktur a opakujících se cyklů oproti chronologii a následnosti událostí. Už před školou *Annales* existovalo ve francouzské historické vědě hnutí vzdalující se od narativity. Proti pojetí historie jako sledu dějinných událostí (*histoire événementielle*) vyzvedl François Simiand požadavek na generalizaci; jeho odmítnutí historie jako vědy o jedinečném je tím, co škola *Annales* převzala a dále rozpracovala.

Braudel konstatuje, že v mnohotvárnosti časů, které studium historie odkrývá, lze odlišit:

- krátké časové průběhy – *court durée* – spojené s individuálními osudy a jednotlivými událostmi,
- cyklické průběhy, jejichž příkladem jsou hospodářské cykly,
- (velmi) dlouhé průběhy času – *longue durée* [Braudel 1972: 191].

Braudelův zájem upoutávají zejména protiklad a napětí mezi dvěma póly času, mezi *court durée* a *longue durée*, mezi okamžikem (momentkou) a dlouhým časovým průběhem. Do krátkého průběhu času zahrnuje Braudel událost (*événement*), kterou přirovnává k explozi [tamtéž]. Krátký průběh času je „nejsvéhlavější“ a „nejšálivější“. Týká se především času, s nímž pracují kronikáři a novináři, kteří reprodukují vedle velkých událostí (nazývaných historickými) běžné příhody každodenního života (např. požár, železniční nehodu, ceny obilí, zločin, divadelní představení). S tímto krátkým průběhem času se setkáváme ve všech formách života – v ekonomii, sociální oblasti, v literatuře, institucích, náboženství, dokonce i v geografii (vichřice, bouře) a také v politice.

Na první pohled se minulost může jevit jako masa uskutečněných jednotlivostí. Na konci 19. století se spolu s objevením významu autentických dokumentů zrodil nový styl historického zkoumání, sledující krok za krokem dějiny událostí, jak vyplývají z korespondence velvyslanců nebo z parlamentních debat. Tento způsob psaní dějin mohl podle Braudela vyhovovat líčení politických dějin, ale nevyhovuje příliš hospodářským nebo sociálním dějinám, dějinám institucí, náboženství či civilizací. Proto se ve 20. století začaly hledat nové přístupy, projevující se např. ve zkoumání cyklického času hospodářských cyklů. Tyto snahy vedly k překročení dosavadních hranic směrem k dlouhým průběhům času.

V Braudelově historické práci lze analogicky ke třem typům času analyticky rozlišit tři různé rychlosti historického pohybu [Baert 1992: 42]:

- rychlý pohyb vztažený k chronologii (*temps individuel*, in: *histoire événementielle*),
- pomalejší, ale stále zachytitelný rytmus, který je vztažený ke změnám v politickém, kulturním a ekonomickém systému (*temps social*, in: *histoire conjoncturelle*),
- téměř nezachytitelné plynutí „geohistorie“, tj. dějiny vztahu mezi člověkem a jeho prostředím (*temps géographique*, in: *histoire structurelle*); dějiny jakoby bez pohybu, dějiny stálého opakování a stále se vracejících cyklů.

Braudel nechce líčit historii, která je psaná v pojmech individuálního jednání či velkých osobností, neboť za fasádou těchto individuálních jednání a rozhodnutí je mnohem hlubší a pomalejší rytmus *longue durée*. Proti narativnímu přístupu k historii (který byl typický pro *histoire sorbonniste*) Braudel vyzvedá důležitost strukturalistického výzkumu, jehož záměrem je odkrýt relativně stabilní skryté struktury trvající ve své existenci po dlouhé periody času *longue durée*. Příkladem těchto struktur jsou pro něj fyzikální, resp. geografické či klimatologické tlaky („ekohistorie“, „geohistorie“).

Giddensovo chápání kategorie *longue durée* je vedle Braudela navíc poznamenáno výrazným Foucaultovým vlivem. Spojovat ideje školy *Annales* s dílem Michela Foucaulta by se na první pohled mohlo zdát problematické, neboť Foucaultovo dílo lze číst jako odmítnutí názoru na nepřerušovanou kontinuitu *longue durée*, s protichůdným důrazem na ruptury a diskontinuitu. Přesto lze určitou spřízněnost zaznamenat, neboť Foucaultovo hledání rozdílů – diferencí současně předpokládá, že po dlouhé historické periody existuje kontinuita [Baert 1992: 43]. Každá ruptura nebo nová událost odkazuje na konec jednoho *longue durée* a začátek jiného *longue durée*. To, co Foucaulta zajímá, je právě analýza odchylek, které odlišují jednu periodu od druhé, v níž *longue durée* nabývá odlišných charakteristik.

ANTIEVOLUCIONISMUS

„Dlouhé trvání“ institucionálního času nás přivádí k problematice evoluce. Giddens zamítá každou formu evolučních idejí (zájem o ně se obnovil v důsledku Parsonsova vlivu), zvláště pak vystupuje proti tomu typu dichotomických koncepcí, které byly populární v 19. století. Evoluční představy považuje v sociologii za škodlivé. Místo nich razí pojem epizody a hovoří o tzv. epizodickém vývoji.

Podle Giddensova soudu se evolucionistické stanovisko vyznačuje následujícími charakteristikami [Giddens 1988: 286–288]:

- opírá se o přibližnou pojmovou kontinuitu s biologickou evolucí,
- neomezuje se na pouhý popis vývoje, nýbrž se snaží vysvětlit sám mechanismus změny,
- specifikuje sled jednotlivých stadií sociálního vývoje a zároveň vysvětluje i to, proč je jeden typ či aspekt sociální organizace vystřídán jiným,
- změna je vysvětlena tak, aby toto vysvětlení bylo možné aplikovat na celé spektrum lidských dějin.

Giddens klade důraz na to, že lidské dějiny nemají evoluční formu, a pokud se někdo snaží je do této formy vtěsnat, činí tak vyloženě nesprávně. Teorie strukturace vychází z předpokladu, že lidské bytosti dělají své dějiny s vědomím těchto dějin, tzn. že si reflexivním způsobem přivlastňují čas (tj. více na čas myslí, než aby v něm jen tak jednoduše žili). A tento reflexivní vztah zabraňuje tomu, aby dějiny probíhaly podle nějakých jednoduchých kauzálních vzorců.

Jestliže evolucionisté předpokládají, že vyspělejší společnosti jsou složitější a diferencovanější verzí méně rozvinutých společností, pak podle Giddense dějiny žádným kontinuálním vzestupem civilizace nejsou. Řečeno s Ernestem Gellnerem dějiny

nejsou žádnou *world-growth story* [tamtéž: 293], jsou naopak kontingentní a diskontinuální. Jejich podobu podle Giddense zachytil adekvátně Arnold Toynbee ve své vizi vzestupu a sestupu jednotlivých kultur.

K nebezpečím, jež jsou v evolučním myšlení obsažena, patří podle Giddense [tamtéž: 295]: a) unilineární zjednodušení, b) homologické zjednodušení, c) normativní iluze morální převahy a d) časové zkreslení.

- Unilineární zjednodušení představuje sklon evolučně orientovaných myslitelů považovat určitý historický vývoj za něco zcela obecného a závazného (např. považovat feudalismus za nutného předchůdce kapitalismu).
- Homologické zjednodušení znamená tendenci některých badatelů tvrdit, že existuje homologie mezi stadii sociálního vývoje a mezi vývojem individuální osobnosti (Giddens má na mysli především teorie Freuda, Marcuseho a Eliase).
- Důsledkem normativní iluze je sklon ztotožňovat mocenskou, ekonomickou a politickou převahu s převahou morální. Tento sklon souvisí s etnocentrickými kontactami evolucionismu, ale není s nimi zcela totožný.
- Časové zkreslení je důsledkem (již výše zmiňovaného) ztotožnění času se změnou.

Giddens se hlásí k Marxově myšlence, že lidé dělají své dějiny sami (tato myšlenka zdůrazňující význam lidské praxe je obsažena v základech teorie strukturace), odmítá však zároveň Marxovo schéma společenského vývoje jako evolucionistické *world-growth story*, vyznačující se unilineárním zjednodušením a temporálním zkreslením. Sám označuje své usilování na tomto poli jako „dekonstrukci“ historického materialismu [tamtéž: 299–300]. Svě úvahy o problému sociální změny opírá o pět základních pojmů [tamtéž: 300; Giddens 1984: 244]: a) strukturační principy, b) epizody, c) intersocietální systémy, d) časoprostorová rozhraní (*time-space edges*), e) světový čas (*world time*).

I zde je navíc opět možné upozornit na to, v čem je Giddensův názor blízký Foucaultovi. Foucault využívá konceptuální instrumentarium zavedené francouzskými historiky vědy (Bachelard, Canguilhem), kteří v opozici vůči kontinuální koncepci dějin zdůraznili aspekt diskontinuity a ruptur oddělujících a rozlišujících různé vědecké epochy [Baert 1998: 120]. Foucault staví do protikladu tuto „novou historii“ s předchozím úsilím o zahlazení diskontinuity a modelování dějin do podoby narativní kontinuity. V tomto starém typu historie působila diskontinuita rozpaky, neboť byla chápána jako známka nezdaru či odborné nezpůsobilosti. V novém typu historie, s nímž se Foucault identifikuje, naopak není diskontinuita překážkou, ale stává se čímsi klíčovým.

Foucault spojuje aplikaci strukturalistické metody s konceptem diskontinuity, čímž jeho archeologická metoda míří ke dvěma cílům: Jednak pátrá po latentních strukturách, jež jsou po dlouhá časová období relativně stabilní. Zároveň ale hledá v historii radikální zlomy, které tyto dlouhé periody relativní stability oddělují. Foucaultův pohled na historii vede k představě dlouhých period relativní stálosti s určitými dominantními strukturami a praktikami. Tyto periody jsou odděleny relativně krátkými intervaly (může jít o několik dekád) zlomů, v nichž se uskutečňuje přesun od staré struktury k nové. Baert [tamtéž: 121] konstatuje, že ve Foucaultově obrazu historie se setkáváme se dvěma rytmy: první představuje velmi pomalý rytmus *longue durée* (zde

je patrný vliv školy Annales), druhý je akcelerovaný rytmus ruptur (reflektovaný historií vědy). Dodejme ještě, že Foucault se soustředil zejména na to, aby ukázal, čím jsou jednotlivé periody vzájemně odlišné a jak zároveň kontrastují se současností, nevyvinul však dostatečné úsilí na to, aby objasnil, jak zlomy mezi jednotlivými periodami probíhají.

Giddensův pohled na historii v mnohém připomíná Foucaulta. Giddens soudí, že veškerý sociální život má epizodický charakter. Pojem epizodický je aplikovatelný na celé spektrum sociálních aktivit: Charakterizujeme-li určitý aspekt sociálního života jako epizodu, pak ho vidíme jako řadu jednání nebo událostí, které mají identifikovatelný začátek a konec, a v důsledku toho představují určitou sekvenci. Historii Giddens nazírá jako epizodický vývoj, tj. jako sled „velkých epizod“ (*large-scale episodes*) – dlouhotrvajících sekvencí oddělených změnami, které se týkají dominantních institucí nebo společností samých. V souvislosti s tím formuluje představu o existenci „kritických prahů“ (*critical thresholds*) změny, jejichž dosažení vede k přechodu mezi celkovými sociálními typy (*overall societal types*) [Giddens 1988: 302; Giddens 1984: 246].

Inspiraci k formulaci neevolucionistické klasifikace časoprostorově strukturovaných sociálních typů nalézá Giddens u Marxe, v jeho pojmu společenská formace, odmítá však zároveň přijmout Marxovu vývojovou koncepci. Hans-Peter Müller v dané souvislosti hovoří o Giddensově dekonstrukci historického materialismu, která se zaměřuje na to, aby nahradila Marxovu dialektiku výrobních sil a výrobních vztahů logikou překonávání časoprostoru, jež vede k neevolucionistickému pojetí společenských formací [Müller 1992: 190]. Dějiny podle Giddense nevykazují kontinuitu, mají naopak kontingentní povahu a epizodický průběh; jejich scénáře vytváří časoprostorová koexistence různých typů společenských formací.

Sociální typy (společenské formace) lze podle Giddense vymezit pomocí časoprostorově formovaných strukturačních principů. V podstatě rozlišuje tři strukturační principy společenské integrace: a) kmenová společenství, b) třídně rozdělené společnosti, c) třídní společnosti (kapitalismus) [Giddens 1988: 236].

- V kmenových společenstvích dochází k nepatrnému překonávání časoprostoru. Dominantní formou prostoru je vesnice. Systémovou a sociální integraci nelze oddělit. Hlavními modalitami strukturace jsou tradice, příbuzenská organizace a skupinové sankce.
- V třídně rozdělených společnostech dochází k překonávání časoprostoru na „střední úrovni“. O prostor se dělí město s venkovem. Systémová a sociální integrace jsou již odděleny. Ke strukturálním vlastnostem kmenových společností přistupuje stát s politickou a vojenskou mocí.
- Třídní společnosti se vyznačují nejvyšším stupněm překonávání časoprostoru. Dominantní formou prostoru je uměle vytvořené prostředí. Systémová a sociální integrace jsou výrazně diferencovány. Moderní stát integruje společnost, která je prostřednictvím dozorčích institucí vystavena vysokému stupni sociální kontroly.

V učebnicovém výkladu Giddens [1999: 66–76] hovoří o nejstarším typu lidské společnosti tvořeném lovci a sběrači, později (asi před dvaceti tisíci lety) se objevují společnosti pastevecké a zemědělské. Zhruba v šestém tisíciletí před našim letopo-

čtem nastupují první tradiční státy, které byly rozsáhlejší než předchozí sociální typy, opíraly se o rozvoj měst a vyznačovaly se výraznými nerovnostmi v přístupu k moci a bohatství. K zániku těchto tradičních států přispěl nový, odlišný typ společnosti: společnost průmyslová, kapitalistická.

Kapitalismus představuje pro Giddense jedinečnou společenskou formaci, která vykazuje četné nové, specifické rysy, které se u jiných typů společností nevyskytují. Oproti Marxovi, který přisuzoval primát ekonomickým vztahům v průběhu celých dosavadních (třídních) dějin lidstva, Giddens přisuzuje primát ekonomice pouze v rámci kapitalistické společnosti. Rozhodně přitom nepovažuje kapitalismus za nějaký souhrn či vyvrcholení dějin. Historie lidstva nevykazuje kontinuální průběh a ani s kapitalismem nepřichází její konec.

Všechny společnosti, ať už malé nebo velké, nebo i zdánlivě izolované, existují přinejmenším ve volném spojení s jinými společnostmi. Další logický krok v Giddensově myšlení proto představuje pokus o vysvětlení současné koexistence různých společenských formací. Pracuje s představou intersociálních systémů, které v tomto smyslu vyjadřují specifický charakter vztahů mezi rozličnými simultánně existujícími sociálními typy (např. industriální kapitalismus existoval a existuje ve spojení s jinými typy společností). Přitom přisuzuje velký význam „světovému času“, neboť charakter společenské formace se různí také podle toho, do jakého typu intersociální systémové konstelace je zasazena (např. když na kmenové společenství trvale působí kontakt s kapitalistickou civilizací).

Z této perspektivy Giddens rozlišuje čtyři typy intersociálních systémů: a) prehistorické systémy, b) impéria, c) ranou a d) současnou kapitalistickou světovou ekonomiku [Giddens 1988: 238]. Tyto typy intersociálních systémů produkují a reprodukují globální historické scénáře založené na časoprostorové koexistenci různých společenských formací v jejich specifické historické podobě. Koexistenci a kontakt mezi různými společenskými formacemi Giddens spojuje s pojmem časoprostorová rozhraní (*time-space edge*). Tímto pojmem vyjadřuje konfliktní nebo symbiotickou povahu vztahů mezi společnostmi různých strukturálních typů.

* * *

Giddens patří k autorům, kteří v osmdesátých letech nepřijali za svou koncepci postmoderní společnosti. V knize *Důsledky modernity* hovoří o „radikalizované modernitě“. Tímto výrazem se snaží vyjádřit, že současnost se od modernity v zásadě neodvrací, nýbrž naopak radikalizuje rysy, náběhy a tendence, jež jsou v ní od počátku obsaženy. Jedním z významných projevů radikalizované modernity je „časoprostorová konvergence“ či „komprese“, v jejímž důsledku se svět jakoby zmenšuje (to, co bylo dříve vzdálené a nedosažitelné, je dnes blízké a na dosah). Zatímco v předmoderních společnostech znamenala velká distance (mnoho prostoru) mezi dvěma místy také mnoho času, je dnes tato jednoduchá úměra porušena. V dnešních společnostech je pro mnoho lidí mnohem jednodušší dostat se spíše na jiný kontinent než na odlehlé místo vlastní země.

Modernita je pro Giddense spojena s vývojem institucí koordinujících časovou, prostorovou a sociální dimenzi lidského jednání. Jeho úvahy v tomto bodě v mnohém

korespondují s časoprostorovou analýzou soudobého světového systému, kterou podává Immanuel Wallerstein [2000: 93–117]. Významným znakem modernity je především to, že v ní dochází k „transformaci“ času a prostoru [Giddens 1998: 23an.]. Jestliže v předmoderních kulturách bylo počítání času vždy spojeno s konkrétním místem („kdy“ bylo vázáno na „kde“), modernita vede zaprvé k „vyprázdnění“ času a prostoru (do podoby abstraktních souřadnic) a za druhé k jejich oddělení (které se však zároveň stává předpokladem pro jejich nové přeskupení). Toto oddělení je významné především tím, že a) ruší tradiční vázanost (tzn. osvobozuje z pout lokálních omezení), b) umožňuje spojovat lokální a globální způsobem, který byl v tradičních společnostech nemyslitelný, c) vytváří podmínky pro to, aby čas a prostor byly znovu spojeny k utvoření jednotného celosvětového rámce. Projevy těchto tendencí lze zaznamenat již v počátečních stádiích moderní společnosti, ale současná etapa, kterou Giddens označuje výrazem „radikalizovaná modernita“, vede k jejich výraznému prohloubení. Giddens tak paradoxně svým pojetím radikalizované modernity a teorií transformace času a prostoru vytváří určitou variantu vývojové teorie, která se dostává do určitého rozporu s jeho deklarovaným antievolucionistickým postojem a důrazem na cyklicitu a repetitivnost.

Literatura

- ADAM, B. 1990. *Time and Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- BAERT, P. 1992. *Time, Self and Social Being: Temporality within a social context*. Avebury: Aldershot.
- 1998. *Social Theory in the Twentieth Century*. Cambridge: Polity Press.
- BERGSON, H. 1919. *Vývoj tvořivý*. Praha: J. Laichter.
- 1947. *Čas a svoboda: O bezprostředních datech vědomí*. Praha: Samcovo knihkupectví.
- BRAUDEL, F. 1972. „Geschichte und Sozialwissenschaften – Die longue durée“. In: *Geschichte und Soziologie*. Hrsg. von Wehler, H. U., Köln: Kiepenheuer–Witsch, s. 189–215.
- 1995. „Dlouhé trvání“. In: *Antologie francouzských společenských věd: antropologie, sociologie, historie*. Cahiers du CEFRES No 8. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, s. 145–188.
- FOUCAULT, M. 2000. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.
- A. GELL, A. 1992. *The Anthropology of Time: Cultural Constructions of Temporal Maps and Images*. Oxford–Providence: Berg.
- GIDDENS, A. 1976. *New Rules of Sociological Method*. London: Hutchinson.
- 1979. *Central Problems in Social Theory: Action, structure and contradiction in social analysis*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- 1981. „Time and Space in Social Theory“. In: *Lebenswelt und soziale Probleme*. Hrsg. von Matthes J., Frankfurt/Main: Campus Verlag GmbH, s. 88–97.
- 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley–Los Angeles: University of California Press.
- 1988a. *Die Konstitution der Gesellschaft. Grundzüge einer Theorie der Strukturierung*. Frankfurt/M.–New York: Campus.
- 1998. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- 1995 (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. London: Macmillan.
- 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- GOFFMAN, E. 1999. *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
- HEIDEGGER, M. 1996. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH.

- MARX, K. – ENGELS, B. 1950. *Vybrané spisy*, I. Praha: Svoboda.
- MÜLLER, H.-P. 1992. *Sozialstruktur und Lebensstile: Der neuere theoretische Diskurs über soziale Ungleichheit*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- MURPHY, R. F. 1999. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- PETRUSEK, M. 1990. „Spor o teorii strukturace Anthonyho Giddense v západní sociologii“. In: *Sociologický časopis* 26, č. 5, s. 375–391.
- 1998. „Anthony Giddens: Teoretik strukturace a modernity“. Doslov ke knize: Giddens, A.: *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 159–195.
- SIMMEL, G. 1957. *Brücke und Tür: Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst und Gesellschaft*. Stuttgart: K. F. Koehler Verlag.
- WALLERSTEIN, I. 2000. „Der ZeitRaum der Weltsystemanalyse“. In: *Moderne amerikanische Soziologie*. Bögenhold, D. (ed.). Stuttgart: Lucius & Lucius.

Time and Space in the Theory of Structuration

Summary

Anthony Giddens regards the problem of order, which he defines as the problem of the organisation of society in time and space, as the fundamental problem of sociology. Inspired by T. Hägerstrand's time and space analysis and the sociology of E. Goffman he argues that society is composed of spatial and temporal zones. For him modernity is associated with the development of institutions that co-ordinate the temporal, spatial and social dimension of human action. Giddens sees the problem of time through the prism of the duality of reversible and irreversible time. He connects the concepts of the “durée” and the “longue durée” with reversibility, and the concept of “Dasein” with irreversibility. Giddens is a critic of evolutionary ideas. His view of history in many ways resembles that of Foucault. He sees history in terms of episodic development, i.e. as a sequence of large-scale episodes – long-lasting sequences, separated by changes relating to the dominant institutions or societies themselves. Nonetheless, with his concept of radicalised modernity and theory of the transformation of time and space he paradoxically produces his own version of evolutionary theory, and this in some ways contradicts his declared anti-evolutionary attitude and stress on cyclical change and repetition.